

Ann-Dorte Christensen

Politiske identiteter i senmoderniteten

– belyst gennem unge
kvinders fortællinger
om politik og identitet

Artiklens formål er at præcisere forståelsen af politiske identiteter i det senmoderne samfund både teoretisk og empirisk. Med udgangspunkt i aktuelle politiske identitetskonstruktioner blandt unge voksne kvinder argumenteres der for at nuancere og nytænke kernebegreber som fx livspolitik, individualisering og kulturel frisættelse.

En af hovedpointerne er, at eksisterende politiske fællesskaber, der opleves som begrænsende for individualiteten, vælges fra. Denne kritiske og refleksive holdning, fx til de politiske institutioner, kan føre til individualistiske strategier, men også til kollektive bestræbelser på aktivt at skabe nye og alternative politiske fællesskaber.

Men jeg tror, det er generelt for vores generation, at når det ikke vedrører os, hvorfor så gøre opgør mod det? Det er lidt hårdt sagt, men jeg tror, det er meget sådan. Hvis det var, at man virkelig begyndte at skære vildt drastisk i min uddannelse med hensyn til økonomi osv., så ville jeg selvfølgelig tage meget mere stilling og gå mere op i det, end jeg gør nu. (Louise, 23 år studerende ved Aalborg Pædagogseminarium).

Jeg blev medlem af Rød Ungdom, fordi min far anbefalede det (...) Der var mange forventninger til mig inden for partiet om, at jeg skulle videre over i DKP/ml og være aktiv partiarbejder. Men det ville jeg ikke (...) Vi fandt ved et tilfælde et brev fra centralkomiteén i partiet til nogle folk i Rød Ungdom om, at vi skulle afrettes. Så sagde vi: Nå, men så skrider vi! Og så var vi i de autonome. Og her følte jeg mig virkelig hjemme. (Sandra, 25 år, HF-studerende, aktive i det venstreradikale miljø på Nørrebro i København).

De to citater viser en stor bredde i unge voksne kvinders politiske identiteter – mellem på den ene side stærke tendenser til individualisme og understregning af, at hvis man vil være politisk engageret, skal man selv "have noget ud af det"; på den anden side tendenser til engagement og aktiv forholden sig både til politikens indhold og former.

Formålet med denne artikel er at sætte spot på unge voksne kvinders politiske identitetsdannelse både teoretisk og empirisk. Med udgangspunkt i en begrebsmæssig præcisering af politisk identitet lokaliseres forskellige aktuelle identitets-

konstruktioner blandt unge kvinder i dag. Med afsæt i disse vil jeg efterfølgende argumentere for nødvendigheden af at nuancere og nytænke nogle af de relevante kernebegreber som fx livspolitik, individualisering og kulturel frisættelse.

Unge politiske kultur

Gennem de sidste par årtier er det gang på gang blevet fremhævet som et problem, at unges politiske deltagelse og engagement er faldende. Det startede i 1980'erne, hvor man set i lyset af de meget mobiliserede unge fra slutningen af 1960'erne og 1970'erne, undrede sig over, at denne mobilisering var taget af. Senere – op gennem 1990'erne – er der blevet lagt vægt på det fortsatte fald, der har været i de unges medlemskab af partier og frivillige organisationer. Ikke kun er de unge mindre aktive i organisations-samfundet end andre aldersgrupper er, de er også mindre aktive end tidligere generationer af unge har været, da de var unge. Der er blevet argumenteret for, at det er et problem både for de unges indflydelsesmuligheder og for det danske demokrati, der lægger vægt på, at også fremtidens generationer opdrages til deliberation og til et aktivt medborgerskab (Andersen et al. 1993; Goul Andersen et al. 2000; Torpe 2000).

Ændringerne i de unges politiske kultur har en tydelig konsprofil. Den faldende aktivitet er mest fremherskende blandt de unge kvinder, som også har en meget lav følelse af tilknytning til de formelle politiske institutioner. Det ses fx i forhold til de unge kvinders partimedlemskab, som er nedadgående samtidig med, at de mere end andre grupper har svært ved at få øje på partier, som de kan identificere sig med. Endelig er de unge kvinder den gruppe, der har sværest ved at forestille sig, de på noget tidspunkt skulle blive aktive i partierne (Christensen & Siim 2001:131). Det er blevet frem-

hævet som et paradoks, at selv om de unge kvinder er den befolkningsgruppe, der har den laveste deltagelse, så har de samtidig høje demokratiske idealer, fx om deltagerdemokrati og aktivt medborgerskab. Det ser med andre ord ud til, at unge kvinder har et stort demokratisk potentiale, som dog kun i ringe omfang udmøntes i praksis (Christensen & Siim 2001).

Men en ting er at lokalisere udviklingen i de unges politiske deltagelse og diskutere de demokratiske og konspolitiske konsekvenser heraf. Noget andet er at forklare ændringerne. Mange af de eksisterende forklaringer tager udgangspunkt i de generelle træk i senmoderiteten, der fører til fragmentering og afkobling fra de nuværende politiske fællesskaber samt til svækkelse af den politiske handlekraft, fordi politikken kommer til at "handle om én selv". Tesen om hverdagsmageren er ét eksempel herpå; Johannes Andersens tese om Zap-Zap-kulturen er et andet (Bang & Sørensen 1997; Andersen 1996). Selvom der givetvis på visse områder er tale om en sådan afkobling og individualisme bliver der for mig at se i for høj grad sat lighedstegn og konstrueret en automatik mellem modernitetens individualiseringstendenser og politiske identiteter, der er baseret på individualisme og egennytte. Det er uheldigt, fordi man herigennem let kan skabe et fastlåst billede af de unge samtidig med, at man afskærer dig fra at afprøve andre forklaringer. Fx kunne en alternativt tese være, at aftraditionalisering og "frisættelse" fra eksisterende politiske fællesskaber, er en væsentlig forudsætning og et potentiale for skabelse af nye fællesskaber baseret på en højere grad af autonomi og nye solidaritetsformer, der bygger på både lighed og forskellighed.

Ulla Højmark Jensen har argumenteret for, at det er vigtigt med et positivt og åbent syn på unges politiske identitets-

Alm foto

Ann-Dorte Christensen
Lektor, ph.d. i
politisk sociologi
ved Institut for
Historie, Internationale
Studier og
Samfundsforhold
ved Aalborg
Universitet.
E-mail: adc@
humsamf.auc.dk

dannelse. Gennem en kvalitativ analyse af unges politiske univers viser hun, at de unge kan være politisk interesserede og aktive på forskellige måder. Mantraet er, at man skal være sig selv og gøre det, man har lyst til. Men selv om individualisering dermed er en vigtig del af de unges politiske identiteter, så viser undersøgelsen, at denne orientering godt kan udfolde sig sammen med andre. De unge kan altså godt lægge vægt på at være sig selv og samtidig være kollektivt orienterede (Jensen 2001).

Hvis man skal udvikle en grundigere og mere nuanceret forståelse af de væsentlige ændringer, der har været i de unges politiske orienteringer, er det vigtigt med en større metodisk og en teoretisk åbenhed. Fx burde man i højere grad stræbe efter at arbejde med forskellige empiriske metoder, så man fik mulighed for at udnytte de muligheder, der ligger i at kombinere statistiske analysers overblik og test af sammenhænge med mere dybtgående kvalitative analyser, der kunne komme tættere på politikens subjektive sider og betydningsbærende elementer. Det er også vigtigt med en større teoretisk og begrebsmæssig klarhed og præcisering. Det gælder ikke mindst i forhold til modernitetsteoriene mange

og meget generelle begreber. Hvad betyder fx individualisering, refleksivitet og fragmentering; hvordan udmønter det sig i praksis, og hvordan skal man operationalisere disse begreber i konkrete analyser?

Forståelse af politiske identiteter

Hvorfor bruge identitetsbegrebet? Er begrebet ikke, som Brubaker og Cooper (2000) har understreget, efterhånden så udvandet og upræcist, at det næsten er ubrugeligt? Når jeg i det følgende vil argumentere for, at politisk identitet stadig er det mest brugbare begreb i forhold til at forstå og forklare bestemte gruppers politiske kultur, er det for det første, fordi det giver mulighed for at tematisere de fundamentale betydnings- og meningsdannende elementer af politikken. For det andet fordi vi med identitetsbegrebet kan præcisere, at politisk identitetsdannelse er en proces og en social konstruktion, hvor politiske identiteter "fletter" sig med andre identitetskonstruktioner som fx køn, klasse og etnicitet.

Grundlæggende handler politiske identiteter om de holdninger, individer og grupper har til fællesskaber, politiske institutioner og værdier, samt ikke mindst hvordan man opfatter sin egen rolle heri og tilknytning hertil. Analyser af politiske identiteter går derfor ud på at forstå de processer, hvor holdninger og værdier skabes og forandres i relation til individers hverdagsliv, livsforløb, politiske erfaringer og politisk praksis (Christensen 2001). Derfor skal politiske identiteter ikke ses som "færdige" og fast forankrede værdier, men netop som processer bestående af subjektive kategoriseringer, der skabes på et individuelt og et kollektivt niveau gennem tilhørsforhold til bestemte grupper, samtidig med at man i sit identitetsarbejde markerer afstand og ikke-identifikation med andre grupper (Skeggs 1997).

Men disse overordnede begrebsmæssige præciseringer løser ikke i sig selv alle de grundlæggende problemer, der er i forhold til forstå og forklare konstruktionen af politiske identiteter i senmoderiteten. Bestemmelsen efterlader en række spørgsmål, fx om forholdet mellem det individuelle og det kollektive niveau og om relationen mellem den private og den offentlige sfære. Præciseringen af politiske identiteter løser heller ikke spørgsmålet om omfanget af individualiseringen og kulturel frisættelse samt om forholdet mellem eksisterende og alternative arenaer og repertoires for politiske handlinger. Nogle af disse spørgsmål kan diskuteres teoretisk, mens andre dele må diskuteres i relation til konkrete empiriske analyser.

I min forståelse af sammenhængen mellem en individuel og en kollektiv dimension i politiske identiteter er jeg bl.a. inspireret af Stuart Hall, der også betoner denne sammenhæng. Den individuelle dimension kan sammenfattes som *a process of becoming*. Der lægges her vægt på identitet som konstruktion af det enkelte subjekt, men også på at det enkelte individ kan have flere identitetspositioner, som kan være både modsætningsfyldte, og overlappende. Den kollektive dimension kan sammenfattes som *a process of belonging*. Her betones tilhørsforhold og følelse af tilknytning til fællesskaber, hvormed også spørgsmålet om inklusion og eksklusion understreges. (Hall 1991, 1996; se evt. uddybende Christensen 2003).

Charles Tilly (2002) har i sin argumentation for at fastholde begrebet om politiske identiteter understreget, at de politiske identiteters primære forankring findes i relationen mellem centrale aktører i sociale forandringsprocesser. De væsentlige identitetsspørgsmål – "hvem er du", "hvem er vi" og "hvem er de" – er for Tilly kun relevante på et kollektivt aktor-

niveau. Han mener, at bestræbelser på kobling til privatsfæren såvel som til individuelle biografier er en af grundene til, at der er blevet skabt en så uklar forståelse af, hvad indholdet i politiske identiteter er.

For mig at se kan Tillys kollektive aktørperspektiv være relevant i forhold til aktivt politisk handlende grupper. Men ved at frakoble den individuelle dimension og erfaringer fra den private sfære afskærer han sig fx fra at kunne forklare, hvorfor nogle grupper ikke er politisk aktive. Han vil grundlæggende heller ikke kunne forstå den del af de politiske mobiliserings- og læreprocesser, som er forankret i hverdagsliv og familie. Derfor bliver Tillys konfliktorienterede perspektiv for snævert. Ligeledes rummer det nogle væsentlige problemer i forhold til at forstå sammenhængen mellem kønsidentiteter og politiske identiteter. Fx udgrænser det den betydning, som familien har haft i forhold til at mobilisere og udvikle kvinders demokratiske kompetencer (Christensen & Siim 2001). Denne kønsmæssige "blindhed" kan hænge sammen med, at Tillys analyser primært er rettet mod radikale, aktive grupper, der hovedsagelig består af mænd (bl.a. Zapatista-bevægelsen). Men synliggørelsen af mænd / usynliggørelsen af kvinders erfaringer er ikke det eneste problem. Tillys perspektiv er heller ikke velegnet til at tematisere køn og maskuliniteter som en central del af mænds politiske identiteter. Hvordan kan det fx være, at der er så stærke tendenser til, at der udvikles patriarkalske strukturer og aggressive maskuline udtryksformer i de radikale bevægelser? Hvordan hænger det sammen med konstruktionen af mænd som køn? Og hvordan kommer maskuliniteten til udtryk i bevægelsernes symbolske udtryksformer i forhold til krop og kulturelle markeringer som fx musik (Christensen 2003).

Empirisk udgangspunkt og forskningsdesign

Med afsæt i forskellige grupper af unge voksne kvinder har jeg lavet en kvalitativ analyse af nogle af nutidens politiske identitetskonstruktioner. Undersøgelsen omfatter kvinder, der *ikke* er formelt knyttet til de politiske institutioner og politiske partier. Interviewene er foretaget i 2001 og 2002 med 15 unge voksne kvinder i følgende grupper: ATTAC-bevægelser i Aalborg og København; venstreradikale bevægelser på Nørrebro i København samt kvinder, som ikke er politisk organiserede (alle studerende på videregående uddannelser i Aalborg).

Aldersmæssigt er gruppen afgrænset til at være såkaldt unge voksne mellem 20-25 år, som har et minimum af politiske erfaringer (fx som vælgere). Det er formentlig også i denne aldersgruppe, at individualiseringen er i højsæde. Som Ivar Frones har gjort opmærksom på, er denne livsfase ikke længere i så høj grad forbundet med arbejdsforpligtelser og med at stifte familie. Den har snarere karakter af en såkaldt "friends-periode", hvor der er et stort rum for egne prioriteringer (Frones 1997).

De dybtgående interviews er tilrettelagt i to dimensioner, hvor den ene lægger vægt på den enkelte persons livsforløb og politiske biografi. Den anden på politiske og konspolitiske holdninger samt på deltagelse/ikke-deltagelse i demokratiske fællesskaber¹.

I det følgende vil jeg først skitsere de tre forskellige politiske identiteter, som kvinderne repræsenterer. Dernæst vil jeg diskutere de nye spørgsmål, som undersøgelsen rejser til centrale dele af de teoretiske antagelser, jeg har nævnt ovenfor.

Forskellige politiske identiteter

Blandt kvinderne i undersøgelsen er der tale om meget forskellige politiske identiteter. Det giver derfor ikke mening at tale

om kvinders politiske identitet (eller kultur), ligesom der ikke kan opstilles entydige forklaringer på deres (manglende) tilknytning fx til de politiske partier.

ATTAC-kvinderne repræsenterer en klassisk *græsrodsidentitet*. De lægger vægt på samspillet mellem bevægelser og politiske institutioner og på opbygningen af alternativ ekspertise. De ønsker at påvirke politiske holdninger og beslutningsprocesser gennem demonstrationer og offentlige debatter. ATTAC-kvinderne agerer i det klassiske spændingsfelt mellem en decentral bevægelsesstruktur og en mere traditionel foreningsstruktur med højere grad af hierarki og koordinering. Denne græsrodsidentitet repræsenterer på sin vis kontinuiteten i en dansk politisk kultur, som grundlæggende bygger på et samspil mellem organisationer i det civile samfund og de politiske institutioner. På den anden side markerer ATTAC også fornyelser og nye udfordringer, fordi antiglobaliseringsbevægelserne udvider det civile samfunds debatter og organisationer om demokrati og medborgerskab på tværs af nationalstater og deres specifikke politisk kulturelle traditioner, fx for dialog mellem bevægelser og politiske institutioner. Meget tyder på, at det kønsspecifikke mønster, der kendetegnede bevægelserne i 1970'erne og 1980'erne, hvor kvinder mere end mænd lagde vægt på den flade, decentrale og lokale forankring, også præger ATTAC i dag. Disse kønsspecifikke forhold udgør dog ikke en markant del af bevægelsens kulturelle praksis.

De venstrepradikale kvinder er et godt eksempel på Castells *modstandsidentiteter*². Udgangspunktet er her en omfattende kritik og distance til det politiske system og de politiske institutioner. Disse kvinder lægger vægt på skabelsen af samfundskritiske og radikale bevægelser i det civile samfund med en kulturel praksis, der er kendetegnet af en stærk sam-

menhæng mellem sociale og politiske handlinger. Deres politiske identitet bygger på en alternativ – mere situationsbunden – demokratiforståelse. Tilknytningen til “det store fællesskab” er fraværende eller meget begrænset; i stedet vægtes en konkret politisk praksis, som typisk er forankret enten i lokalområder eller i globale brændpunkter. De militante aktioner og den manglende dialog med de politiske institutioner betyder, at denne form for modstandsidentitet på flere måder bryder med den traditionelle danske bevægelseskultur. Feministerne i bevægelsen foretrækker de selvstændige kvindeorganisationer både for at undgå traditionelle kønsbaserede arbejdsopdelinger, og fordi kvindefællesskabet opfattes som en central base i forbindelse med militante aktioner. De forsøger at integrere det feministiske perspektiv i bevægelsens politiske indhold og praksis, fx ved at koble køn og antiracisme, samtidig med at de er opmærksomme på at forhindre machotendenser og sexistiske symboler, som ser ud til at have gode vækstbetingelser i radikale bevægelser.

Selv om der er en række fællestræk blandt de *ikke politisk organiserede kvinder*, kan der ikke lokaliseres en bestemt politisk identitet. Grundlæggende bækker de op om det repræsentative demokrati og de politiske institutioner, ligesom de også har en forholdsvis konventionel politikopfattelse, hvor de fx er kritiske over for demonstrationer og aktioner, der bryder med anerkendte former for politisk adfærd. Variationen i de politiske identiteter inden for denne gruppe er dog stor og kommer til udtryk på i hvert fald to væsentlige områder. For det første er der stor forskel på, hvor meget vægt kvinderne lægger på et aktivt medborgerskab. Nogle af kvinderne tillægger det meget mere betydning at skulle stemme, at være orienteret om samfundsforhold samt at indgå i den demokratiske dialog

end andre. For det andet er der forskel på i hvor høj grad politik og et evt. demokratisk engagement knyttes til én selv. For nogle af kvinderne fylder politik meget lidt i deres livsfortællinger, og politik indrages kun i det omfang, det kan rummes inden for livsbiografiens andre præferencer. Denne del af kvinderne understreger også, at hvis de på et tidspunkt skal være politisk aktive, så skal det ikke kun hænge sammen med deres egne prioriteringer (fx familie og karriere), men de skal også "selv have noget ud af det". I modsætning hertil kan en anden del af de ikke politisk organiserede kvinder i langt højere grad se sig selv som politisk aktive. For dem er det vigtigt, at man tænker kollektivt og helhedsorienteret i forhold til et større fællesskab. Så selv om politik måske ikke fylder særlig meget i de ikke politisk organiserede kvinders subjektiveringer for øjeblikket, så er der betydelige variationer i, hvilke demokratiske implikationer dette indeholder.

I lyset af disse forskellige konstruktioner af politiske identiteter blandt unge voksne kvinder i dag vil jeg i det følgende forholde mig kritisk til nogle af de teoretiske antagelser, der er om senmoderne politiske identiteter. Jeg vil især lægge vægt på forholdet mellem livspolitik og emancipatorisk politik samt på spørgsmålet om kulturel frisættelse og individualisering.

Livspolitik betyder noget forskelligt

Refleksivitet og selvidentitet i politik er bl.a. et hovedtema i Anthony Giddens' forståelse af senmodernitetens nye betingelser. Giddens skelner mellem livspolitik og emancipatorisk politik. *Livspolitik* handler ikke om betingelserne for valg, men om skabelsen af selvidentitet og den enkeltes fortælling om sig selv. Livspolitik er knyttet til individualisering og refleksivitet, og formålet er selvrealisering

og myndiggørelse. Man er selv udgangspunktet for politikken, og det drejer sig om at være i stand til at træffe de rette valg i forhold til livsstil og livsplanlægning. Målet er at styrke den enkeltes autonomi og selvmyndiggørelse. *Emancipatorisk politik* kaldes også "forudsætningspolitikken", fordi den ifølge Giddens udgør betingelserne for livspolitikken. Den emancipatoriske politik handler om frigørelse fra undertrykkelse og tvang, som hæmmer individernes livsmuligheder. Emancipatorisk politik har typisk været båret frem af store bevægelser som fx kvinde- og arbejderbevægelsen i 1900-tallet. Endvidere er den emancipatoriske politik dybt forankret i det repræsentative demokrati, som står som garant for frihed og retfærdighed (Giddens 1991, 1994)³.

Giddens begreb om livspolitik har fået en stor udbredelse i forhold til at forklare indholdet i de politiske identiteter i senmoderniteten. Pointen er som nævnt, at der i det senmoderne samfund sker en svækkelse af den emancipatoriske politik, der lægger vægt på helhedsorientering, til fordel for en styrkelse af livspolitikken, hvor individualisering og refleksivitet er i højsæde. Imidlertid rummer Giddens begreber i hvert fald to store problemer. For det første forstås forholdet mellem livspolitik eller emancipatorisk politik i for høj grad som et enten-eller. For det andet er det uklart, hvad der ligger i den forholdsvis diffuse bestemmelse af livspolitik.

Ser vi på de konkrete identitetskonstruktioner, som er præsenteret ovenfor, indgår der på sin vis livspolitiske elementer i alle dem alle tre. Selvom alle kvinderne er refleksive og relaterer et eventuelt politisk engagement til deres generelle identitetsarbejde og til bestræbelserne på at skabe en sammenhængende fortælling, så gør de det på forskellig vis og med forskellige indholdsmæssige priori-

teringer af henholdsvis livspolitiske og emancipatoriske politiske aspekter. For at illustrere denne bredde vil jeg trække eksempler på to meget forskellige livspolitiske positioner frem.

Der er *for det første* den livspolitiske position, som de ikke politisk organiserede kvinder repræsenterer. De vælger typisk andre kulturelle udtryksformer end de politiske, og de ser ikke nødvendigvis sig selv som aktive medborgere i fremtiden. Det er andre prioriteringer og valg, der er omdrejningspunktet i disse kvinders identitetsarbejde. Politik inddrages kun i det omfang, den kan rummes inden for livsbiografiens præferencer i forhold til familie, karriere og ikke mindst fritidsinteresser. For denne gruppe af kvinder er livspolitikken stort set *frakoblet den emancipatoriske politik*.

Men denne frakobling skyldes ikke nødvendigvis, at de tager afstand fra de politiske institutioner, eller at de ikke til lægger forudsætningspolitikens temaer om retfærdighed, frigørelse og ligestilling nogen betydning. Det er snarere således, at de tager både institutionerne og de politiske værdier for givet. På den måde har de en grundlæggende tillid til de eksisterende politiske institutionelle rammer, hvorfor de hverken finder det relevant at skulle ændre dem eller kæmpe for deres fortsatte beståen.

For det andet har vi de vensterradikale kvinder, som repræsenterer en helt anden livspolitisk position. Helt fra barnsben og fra tidlig ungdom har deres valg af livsstil været tæt forbundet med politiske markeringer og holdninger. De har tidligt i livsforløbet konstrueret en selvidentitet, hvor både politik og feminisme har været en stærk integreret del af livsfortællingen. Der er derfor i deres politiske subjektivering ikke nogen modsætning mellem en livspolitisk orientering og en emancipatorisk. De lægger nemlig stadig vægt på en kollektiv kamp for ret-

færdighed, hvor uligheder, undertrykkelse og udbytning, der ses som en hindring for individers autonomi og myndiggørelse, bliver bekæmpet, uanset om den er knyttet til køn, klasse eller etnicitet. Men de vensterradikales politiske identiteter og praksis er *ikke* orienteret mod de institutioner, der tidligere var bærere af de store frigørelseskampe. De ser ikke disse institutioner som brugbare i deres politiske arbejder og lægger i stedet vægt på at opbygge nye modstandspotentialer i det civile samfund – modstandspotentialer, der ofte er formuleret i opposition til de eksisterende institutioner og til de rutiner, der knytter sig hertil. Derfor er de vensterradikale kritiske og afvisende over for de politiske organiseringer, der har været bærere af de store fortællinger om ulighed og drivende i den emancipatoriske politik fx de politiske partier og fagbevægelsen. Som feminister har de derimod en positiv identifikation fx med den venstreorienterede feminisme, som Rødstrompebevægelsen repræsenterer.

Kulturel frisættelse og individualisering

Tankegangen om frisættelse og tiltagende individualisering er et grundelement i modernitetsforståelsernes opfattelse af identiteter. Men hvor omfattende er denne frisættelse, hvad betyder den for nutidens unge, og hvordan spiller den sammen med den fortsatte reproduktion af differentieringer i forhold til køn og klasse? Disse spørgsmål kan ikke besvares teoretisk, men er stærkt kontekstafhængige og bør knyttes til empiriske analyser. Man skal derfor være forsigtig med at tage individualisering og frisættelse for givet og i stedet være åben over for de modsætninger, der ligger i disse tendenser. Thomas Ziehe er efter min mening en af de teoretikere, som har et nuanceret blik på unges kulturelle orientering i senmoderniteten.

Først og fremmest har Ziehe understreget modernitetens ambivalenser og påpeget, at den kulturelle frisættelse ikke kun er frigørende, men også tvangsmæssig, fordi mange valgmuligheder ikke kun giver frihed til at vælge, men også kan medføre tab af nærhed og mening. Ziehe har i den forbindelse betonet rækkevidden i de unges kulturelle orienteringsforsøg – fra på den ene side at kunne eksperimentere og æstetisere det moderne til – på den anden side – regressivt at kunne overbetone traditioners betydning og ønsket om at “vende tilbage” til konventionerne (Ziehe 1989).

Ziehe har i sine seneste arbejder beskæftiget sig med de forandringer i kulturelle orienteringer, der sker i overgangen fra det, han betegner som den tidlige modernisering til den sene modernitet. Han argumenterer for, at det er vigtigt at være opmærksom på, at nedbrydningserfaringer har haft en særlig intensitet, men at vi nu er i en modernitetsfase, hvor denne intensitet er på vej til at blive udtømt. Han bruger betegnelsen *2. generations frisættelse* om de unge i dag. Hermed ønsker han at understrege, at nutidens unge ikke, som deres forældre måske gjorde, behøver at opleve aftraditionaliseringen som en historisk gevinst. Hvor bruddet med traditionerne for de unges forældre, lærere og pædagoger ofte var et led i et oprør og i skabelsen af nye identiteter, er det i dag blevet et normalkrav, hvilket skaber et substantielt anderledes fundament for de unges basale identitetsarbejde.

Vi har i dag at gøre med unge, som slet ikke oplever denne aftraditionalisering som en historisk gevinst. Derfor er afskaffelsen af traditioner heller ikke længere et kampmiddel i opgørene med forældre og skole. Oversat til popsektoren, så udtrykker DJ Bobo det meget klart: “Hvorfor smadre et

hotelværelse, når jeg ikke gider (Ziehe 2001:21).

Jeg har lagt vægt på dette perspektiv om 2. generationsfrisættelse ud fra en formodning om, at de unge kvinders forældre alle har oplevet de omfattende forandringer og opbrud i eksisterende traditioner, der fandt sted fra slutningen af 1960erne og i 1970erne, uanset om de har været en aktiv part heri eller ej.

Undersøgelsen af de unge voksne kvinders identitetsarbejde viser, at der på nogle områder er tale om kulturel frisættelse, på andre ikke. Således er relationen til opvækstmiljøerne både præget af brud og kontinuitet, hvor aftraditionalisering og individualisering fungerer side om side med reproduktion af traditionelle orienteringsmønstre. Denne dobbelthed kommer bl.a. tydeligt til udtryk i kvindernes fortællinger om forventninger til kommende egenfamilier baseret på forholdsvis traditionelle kønsrelationer. Ja, i nogle tilfælde er der tale om regressive kulturelle orienteringer, hvor traditioneliteten kan være mere udpræget end i de unge voksne kvinders opvækstfamilier, som de bevidst positionerer sig i opposition til. Men inden for samme generation er der også kvinder, der eksperimenterer med alternative familiestrukturer. Det drejer sig fx om nye former for forældreansvar, som man varetager uden at være samboende med børnenes biologiske forældre. (fx “adoption” af flygtningebørn som man gennem en årrække påtager sig et forpligtende ansvar for). Disse modsætningsfyldte tendenser afspejler de ambivalenser, som også den enkelte kvinde oplever som et led i sit identitetsarbejde og sine livsstrategiske valg.

Men spørgsmålet om individualisering er ikke kun knyttet til at bryde med familiestrukturer og med forskelssættende kategorier som klasse, køn og etnicitet.

En væsentlig del af den politiske identitetsdannelse fungerer også i relation til løsrivelse og frisættelse fra politiske institutioner og sociale bevægelser, hvilket har en meget stor betydning for den politiske identitetsdannelse (Kristensen 1998; Hoff & Kristensen 2001). Mens Giddens har et forholdsvis positivt syn på institutionerne, er Ulrich Beck langt mere kritisk. Med sit begreb om subpolitik har Beck understreget, at en fornyelse af politikken skal komme uden for de formelle politiske institutioner (Beck 1994). Endvidere har han i forlængelse heraf kritiseret institutionerne for hverken at rumme samfundets tiltagende diversitet eller tilbyde løsninger på de problemer, de unge støder på i forhold til fx miljø og globalisering.

Ser vi på analysen af de unge kvinders identitetsdannelse, er der meget store forskelle på, hvordan kvinderne opfatter institutionerne – fra grupper, der markerer en meget markant og bevidst afstand til fx de politiske partier, til andre grupper af unge kvinder, der ser de politiske institutioner som nødvendige elementer i et repræsentativt demokrati, som man kan forholde sig til eller lade være. For mange af de unge i det venstreradikale miljø har bruddet med institutionerne været en fundamental del af deres politiske identitetsarbejde. Selv om disse unge bærer forældrenes politiske værdier videre, så er det tydeligt, at hverken "forældrenes" eller og "bedsteforældrenes" institutioner kan danne ramme om den autonomi og selvstændighed, som de unge stræber efter.

Men selv om de unge kvinder således er kritiske over for de politiske institutioner og "de store" bevægelser, kan man ikke tale om, at der generelt er sket en afkobling fra det politiske eller om, at politikken "kun" handler om én selv. For det første er der, som vist, store variationer og forskellige begrundelser for de

valg, som kvinderne tager. For det andet er der – i hvert fald for nogle af kvindernes vedkommende – tale om skabelse af nye kollektive sammenhænge. Så i stedet for at tale om afkobling vil jeg snarere betegne det som frisættelse, fordi det er op til den enkelte, om de ønsker at indgå, og i givet fald hvor og hvordan.

Man skal derfor være forsigtig med at tolke unges mangel på tilknytning til de eksisterende politiske institutioner som et entydigt udtryk for individualisme. Det jo ikke nødvendigvis de unge, der er problemet, det kan også være de etablerede institutioner. Fx har Ulrich Beck fremhævet, at unge i dag er engageret i områder, som de etablerede politiske institutioner ikke formår at forholde sig til. Derfor bliver en central del af de unges individualiseringsproces i det moderne samfund at skabe deres eget alternativ. Dette sker gennem en dobbeltstrategi, hvor de – samtidig med de lægger afstand til institutionerne – opbygger nye selvorganiserede former for omsorg for andre. Beck bruger betegnelsen "*freedom's children*" om de unge i dag, hvor han på den ene side lægger vægt på de nye betydninger, friheden har fået som en del af hverdagslivets praksis. På den anden side problematiserer han den abstrakte frihedsforståelse, som er institutionaliseret i de vestlige demokratier, hvor man kun taler om at tilslutte sig politisk frihed, men ikke reagerer aktivt på den (1998).

De [unge] hader organisationer på grund af deres formalisme og deres kringlede og uærlige krav om "uselvisk" engagement, og de stemmer med fødderne på den måde, som blev så grundlæggende undervurderet for nogle år siden. Inden så længe vil også den tyske befolkning være nødt til at tage stilling til spørgsmålet, om

bedstefars mega-organisationer virkelig kan have ret i deres jamren over værdiernes forfald, når det sidste medlem melder sig ud. (Beck 1998:4, min oversættelse).

Becks tese om de unges dobbeltstrategi er derfor et positivt supplement eller alternativ til at forstå de unges politiske identitetsdannelse. Han advarer mod at sætte lighedstegn mellem individualisering og individualisme, og ligesom Castells mener han, at nye selvorganiserede politiske fællesskaber for det første kan bryde med de begrænsninger, som "gamle" kollektive mønstre ofte betød for individualiteten. For det andet kan de være grobund for alternative måder at koble det individuelle og det kollektive. "At tænke på sig selv og samtidig leve for andre, hvilket en gang blev betragtet som en modsætning, viser sig at være en indre substantiel sammenhæng" (Beck 1998:9, min oversættelse).

Konklusion

Konstruktionen af politiske identiteter blandt unge voksne kvinder illustrerer nogle nye betingelser for politikken i det senmoderne samfund. På den ene side udgør ændringerne i retning af livspolitik nogle fælles rammer og betingelser, som har stor betydning i kvindernes politiske identitetsdannelse. På den anden side skal man være forsigtig med at se dette som homogene og ensartede processer, da livspolitikken kommer til udtryk på mange forskellige måder. Det betyder også, at man skal være varsom med at udvikle idealtyper, a la hverdagsmageren, som udtryk for én senmoderne identitetstype. Endelig skal man være forsigtig med for snævre og bombastiske tolkninger på Giddens' noget diffuse livspolitikforståelse, som ikke nødvendigvis indebærer, at man fraskriver sig den emancipatoriske politik, men snarere at

en stigende livspolitik orientering formentlig vil føre til, at den emancipatoriske politik og de institutioner, der har båret den, får nye betydninger.

Snarere end at homogenisere vil jeg argumentere for et behov for at synliggøre mangfoldighed og kompleksitet i nutidens politiske identiteter. Også inden for senmodernitetens rammer vil politiske identiteter være afhængige af sammenhængen mellem den politisk kulturelle og institutionelle kontekst og af den betydning, som politikken har i de enkelte individers identitetsdannelse.

Det ser ud til, at sammenhængen mellem de individuelle livsstrategier og de politiske fællesskaber er blevet større for nutidens unge, end de var for deres forældre. Nutidens fællesskaber vælges til og fra, og det er tydeligt, at kollektive sammenhænge, der opleves som begrænsninger for individualiteten og for den politiske eller kønspolitiske position, man indtager, ikke er attraktive for de unge voksne kvinder, uanset hvilken af grupperne i denne undersøgelse, de tilhører.

Det er vigtigt at slå fast, at den kritiske holdning til de eksisterende fællesskaber kun fører til individualisme for den del af kvinderne, hvor kollektive fællesskaber blot tillægges betydning, hvis det vedrører dem selv og egne prioriteringer. For andre kvinder fungerer kritikken frisættende og som grobund og fundament for at skabe nye, alternative politiske fællesskaber. Her fører individualiseringen ikke til individualisme, men i stedet til fremkomst af nye kollektive former og nye helhedsforståelser i lighed med den dobbeltstrategi, som Ulrich Becks "freedom children" foretrækker.

De venstreradikale kvinders realisering af nye selvorganiserede politiske fællesskaber er et markant eksempel herpå, men analysen af nogle af de andre politiske fortællinger viser også, at individualiseringsbestrebelse ikke nødven-

digvis er individualistiske. Snarere giver nogle af kvinderne udtryk for en kritisk refleksiv tilgang til eksisterende fællesskaber, men uden nødvendigvis her og nu at være afklarede på, om og hvordan de ønsker mere aktivt at tilslutte sig det politiske fællesskab.

Set i det lys fremstår sammenkædnin-gen af individualisering og individualisme som et problematisk og tilbageskuen-de blik, der tager udgangspunkt i eksiste-rende politiske fællesskaber og kollektive mønstre. Den fremhæver især de elemen-ter i senmodernitetens nye politiske iden-titetsformer, der svækker de demokrati-ske fællesskaber. Hermed overses de al-ternative politiske fællesskaber, der fin-des både inden for og på tværs af de na-tionale grænser, men også de potentialer for fornyelse, der ligger i en mere kritisk og refleksiv holdning til "bedstefædre-nes mega-organisationer". Set i det per-spektiv tolker jeg de unges – og især de unge kvinders – kritiske blik på de eksis-terende politiske institutioner som et nødvendigt led i at forny demokratiet og dens institutioner.

Noter

Artiklen bygger på mit delprojekt om unge kvinders politiske identiteter, som er udar-bejdet til Den danske Magtudredning som et led i projektet "Konsmagt i forandring", som jeg har arbejdet på sammen med An-ette Borchorst og Birte Siim. Delprojektet er publiceret i *Fortællinger om identitet og magt. Unge kvinder i senmoderniteten* (Christensen 2003).

1. I Christensen (2003) er der redegjort nær-mere for undersøgelsens metode, design og hovedresultater.

2. Castells taler om modstandsidentiteter som en af de centrale politiske identiteter, der er til rådighed i informationsfundet. Modstandsidentiteterne konstitueres som moddiskurser til den dominerende iden-titetsdiskurser primært blandt potentielt marginaliserede og stigmatiserede grupper i sam-fundet. Castells betegner denne identitets-type som "the exclusion of the excluders by

the excluded", og han tillægger den et for-holdsvis stort handlings- og forandrings-potentiale (Castells 1998:9).

3. Hverdagsmageren, der er et dansk forsøg på at konstruere en idealtypisk senmoderne politisk identitet baseret på kvalitative stu-dier på Indre Nørrebro, kan ses som en kon-kretisering af Giddens livspolitikforståelse. Hverdagsmageren er konstrueret som en modsætning til græsroden, og det er bl.a. kendetegnende for hverdagsmageren, at der er tale om en forholdsvis snæver lokal orien-tering, en høj grad af individualisme, stor tillid til egen beslutnings- og handlekraft og en forholdsvis positiv og pragmatisk indstil-ling til samarbejde med systemet (Bang & Sørensen 1997). Hverdagsmagerfiguren bygger hverken på et samspil mellem den lokale og den mere helhedsorienterede poli-tik eller på skabelsen af kollektive politiske identiteter, som fx i de sociale bevægelser i 1970erne og 1980erne.

Litteratur

Andersen, Johannes; Ann-Dorte Chri-stensen; Kamma Langberg; Birte Siim & Lars Torpe 1993: *Medborgerskab – demokrati og politisk deltagelse*. Her-ning: Systime.

Andersen, Johannes 1996: "Zap.Zap demokrati", *GRUS* nr. 50:55-70.

Bang, Henrik & Eva Sørensen 1997: *Fra græsrodder til hverdagsmagere: Et stu-die i politisk identitet på Indre Nørrebro*. Pilotprojekt. Demokrati fra Neden. Arbejdsrapport 3/1997. Københavns Universitet, Roskilde Universitets-center, COS, Handelshøjskolen Kø-benhavn og Aalborg Universitet.

Beck, Ulrich 1994: "The Reinvention of Politics: towards a theory of reflexive modernization". I: U. Beck et al. (eds.): *Reflexive Modernization. Politics, Tra-dition and Aesthetics in the Modern So-cial Order*, 1-55. Cambridge: Polity Press.

Beck, Ulrich 1998: *Democracy without Enemies*. Cambridge: Polity Press.

Brubaker, Rogers & Frederick Cooper (2000): "Beyond "Identity"", *Theory*

- and Society, 29:1, side 1-47.
- Carleheden, Mikael 2001: "Rethinking the Epochs of Western Modernity", pp. 83-115 i Mikael Carleheden & Michael Hviid Jacobsen (eds.): *The Transformation of Modernity. Aspects of the Past, Present and Future of an Area*. Wiltshire: Ashgate Publ.
- Castells, Manuel 1998: *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. II: The Power of Identity. Cambridge: Blackwell Publ.
- Christensen, Ann-Dorte 2001: "Kvindeløst politiske strategier og demokratiske udfordringer". *Kvinder, Køn & Forskning*, 1:32-44.
- Christensen, Ann-Dorte 2003: *Fortællinger om identitet og magt. Unge kvinder i senmoderniteten*. Århus: Magtudredningen.
- Christensen, Ann-Dorte & Birte Siim 2001: *Køn, demokrati og modernitet. Mod nye politiske identiteter*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Frones, Ivar 1997: "The Transformation of Childhood: Children and Families in Postwar Norway", *Acta Sociologica*. 40:1:17-30.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-identity. Self and Society in the Late Modern Age*. London: Polity Press.
- Giddens, Antony 1994: *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. London: Polity Press.
- Goul Andersen, Jørgen; Lars Torpe & Johannes Andersen 2000: *Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. DemokratiProjektet. København: Jurist og Økonomforbundets forlag.
- Hall, Stuart 1991: "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", i Anthony D. King (red.): *Culture, Globalization and the World-System. Compensatory Conditions for the Representation of Identity*, s. 41-68. New York: MacMillan.
- Hall, Stuart; David Held & Tony McGrew 1992: *Modernity and its Future*. London: Polity Press.
- Hall, Stuart 1996: "Introduktion: Who Needs "Identity"?" i Stuart Hall et al. (red): *Questions of Cultural Identity*, side 1-17. London: Sage Publ.
- Hoff, Jens & Niels Nørgaard Kristensen 2001: "Politisk identitet og demokrati". I GRUS nr. 63, s. 44-67.
- Illeris, Knud; Noemi Katznelson; Birgitte Simonsen & Lars Ulriksen 2002: *Ungdom, identitet og uddannelse*. Center for Ungdomsforskning: Roskilde Universitetsforlag.
- Jensen, Ulla Højmark 2001: *Man skal være sig selv. Teoretisk og empirisk belysning af unges politiske univers*. Phd-afhandling. Institut for Statskundskab. Københavns Universitet.
- Kristensen, Niels Nørgård 1998: *Skolebestyrelser og demokratisk deltagelse. Støvets fortælling*. København: Jurist og Økonomforbundets Forlag.
- Skeggs, Beverley 1997: *Formation of Class and Gender*. London: Sage Publ.
- Tilly, Charles 2002: *Stories, Identities and Political Change*. Lanham: Rowman & Littlefield Publ. Inc.
- Torpe, Lars 2000: "Foreninger og demokrati". I Jørgen Goul Andersen et al.: *Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt*, s. 79-123. København: Jurist og Økonomforlagets Forlag.
- Ziehe, Thomas 1989: *Ambivalenser og mangfoldighed. Tekster om ungdom, skole, æstetik, kultur*. København: Politisk Revy.
- Ziehe, Thomas 2001: *Modernitets- og ressourceperspektivet. Læring i et hypermoderne samfund – mentalitetsforandring, læringskultur og fremmedfølelse*. Sociologisk Arbejdsrapport nr. 8, Sociologisk Laboratorium, Aalborg Universitet.